

ATATÜRK'ÜN II. MEŞRUTİYET İNKİLÂBININ HAZIRLANMASINDAKİ ROLÜNE AİT BİR BELGE

FAİK REŞİT UNAT

23 Temmuz 1908 de II. Abdülhamid'i Meşrutiyet idaresini yeniden kurmaya zorlayan hareketin kaynağı olan "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti"nin Selânik'de müsait bir faaliyet sahası bulmasında ve bilhassa ordunun seçkin ve aydın genç subaylarının azimli ve cesur davranışlarına dayanmasına imkân hazırlayanlar arasında Mustafa Kemal Bey'in önemli rolü üzerinde, belki de politikacı rakiplerinin tesiriyle olacak, gereği gibi durulmamıştır.

13 Mayıs 1889 tarihinde ilk defa genç Tıbbiyelilerin¹ okul bahçesinde gizlice kurdukları "İttihad-ı Osmanî Cemiyeti", uzun istihale ve keşmekeşlerden ve faaliyet merkezi "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" adı altında vatan dışında bir yerde, Paris'te işe girişikten sonra, memleket içinde istibdadının nüfuz ve kudreti her gün biraz daha artan II. Abdülhamid idaresinin karşısına çıkabilmenin ve programının baş maddesini teşkil eden Meşrutî idareyi kurmanın güçlükleri karşısında ne yapacağını şaşırılmış bir duruma düşmüştü. Dışarıdan yapılan gizli telkinlerle, teşviklerle ve zaman zaman verilen müphem talimatlarla yer yer kurulmaya çalışılan küçük heyetlerin bu işi başaramıyacakları da bir gerçektir. İstibdada karşı koyacak ve onu yıkacak kudrette bir imanla teşkilâtlanmış silâhlı bir kuvvete dayanmak zaruri idi. Paris'teki Jön Türkler, işte bu kuvvetten faydalanma ve onunla işbirliği yapma imkânını herkesten önce Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'e borçlu bulunmaktadırlar.

Doktor Nazım [1873-1926]'ın 1907 Eylülünde gizlice geldiği Selânik'te, "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" kurucuları ile 27 Eylül 1907 tarihinde yaptığı anlaşma² üzerine meydana gelen ve mem-

¹ Diyarbakırlı İshak Sükûti (1866 - 1903) Ohri'li İbrahim Temo (1865 - 1945), Kafkasyalı Mehmet Reşit (1872 - 1919), Arapkir'li Abdullah Cevdet (1869 - 1932). *İttihat ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü*, İbrahim Temo, s. 18, Mecidiye 1939.

² *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Ahmet Bedevi Kuran, s. 418-419, İstanbul 1956.

leket dahilindeki faaliyetlerin sevk ve idaresini doğrudan doğruya Selânik'teki merkeze bırakan "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti"nin, yurtiçi mücadeleye öncülük teşkil eden unsurlarının nasıl bir araya gelip teşkilâtlandıkları konusu, devrim tarihimizde her nedense gereği gibi aydınlatılmamış halde kalmış ve bu konuda Mustafa Kemal'in rolü sonradan unutturulmak veya hiç yokmuş gibi gösterilmek istenmiştir. Bu yazımıza esas teşkil eden ve Meşrutiyetin ilânından dört sene sonra, Selânik'te bir özel okul için yazdırılmış bir kitaba, hiç şüphesiz İttihat ve Terakkî sorumlularının tasvibinden geçmek suretiyle ve orta öğretim çağındaki genç nesillere İttihat ve Terakki'nin kuruluş safhaları hakkında bilgi vermek gayesiyle konulmuş olan bir makaleyi, isim vermemekle beraber Mustafa Kemal'in hizmetinin o tarihlerde henüz unutulmadığını göstermesi bakımından, üstünde önemle durulmaya değer bulmaktayım. Sözü geçen makalenin tam metni bu yazımıza eklenmiştir.

Uzun yıllar nisyanın, üstüne küller serptiği bu tarih gerçeğini, ilk defa bizzat Mustafa Kemal, 1922 yılı başlarında Ankara'da kendisiyle bir röportaj yapan *Vakit* gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'a otobiyografisi hakkında bilgi verirken şöyle anlatmaktadır³.

"...Beni Suriye'ye nefyettiler. Şam'da bir süvari kıtasında staj yapmaya memur olmuştum. O sıralarda Dürzilerle bir takım meseleler vardı. Dürziler üzerine kıtaat sevk olunuyordu. Ben de bu meyanda gittim. Dört ay orada kaldım⁴. Kıtaata Lütfi Bey isminde bir zat kumanda ediyordu. Kendisiyle ahbab olduk. Şam'a avdette bu Lütfi Bey beni tüccardan Mustafa Bey namında bir zatla tanıştırdı⁵. Bu zat hakikaten ufak bir dükkânda ticaret yapıyordu. Tüccar Mustafa (Büyük Millet Meclisinde Kozan Mebusu Mustafa Bey) Mekteb-i Tıbbiye'nin son sınıflarında iken siyasetle iştigalinden dolayı üç sene kalebentliğe mahkûm olmuş, sonra Şam'a gelmiş, ticarete

³ Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ile bir mülâkat. *Vakit* gazetesi: No. 1468, 10 Ocak 1922.

⁴ Genelkurmay Harb Tarihi Dairesince tesbit edilen "Atatürk'ün Askerlik biyografisi"nde: "11 Mart 1905'te Havran ve Kuneytara bölgelerindeki Dürzilerin hükûmet kanunlarına karşı koymalarını tenkile memur birliklerle (staj gördüğü süvari alayı ile) bu harekâta katıldı" denilmektedir.

⁵ Vatan ve Hürriyet —Âfet, *Bellesten*, No. 2, s. 297, 1 Nisan 1937.

başlamış diğer bazı arkadaşlarla beraber teşkilât yapmaya kalkışmışlar, o zamana kadar muvaffak olamamışlardı. Bu defa aynı işi beraber yapmayı teklif etti.

Hürriyet Cemiyeti namında bir cemiyet vücade getirdik. Bunu tevsi için aldığımız tedbirler meyanında benim muhtelif sunuf-ı askeriyede staj yapmak bahanesiyle *Beyrut, Yafa ve Kudüs'e* gitmem vardı. Böylece hareket ettim. İsimlerini saydığım yerlerde teşkilât yapıldı. *Yafa'da* daha fazlaca kaldım. Oradaki teşkilât daha kuvvetli oldu. Fakat Suriye'de arzu ettiğimiz derecede işi taazzuv ettirmek gayri mümkün görünüyordu. Ben de işin Makedonya'da daha seri gideceği kanaati vardı. Oraya gitmek için çare düşünmekte idim. Nefye dair hakkımda çıkan iradede *vesait-i sehile ile memleketine gide-miyecek bir yere gönderilmesi* kaydı vardı. Bu itibarla *Makedonya'ya* gitmek müşküldü. O esnada bir yanlışlık mahsulü olduğuna şüphe olmıyan bir mezuniyet tezkeresi elime geçti. Buna yanlışlık denilebilir. Fakat yanlışlık, şurada burada çalışan komite erkânının netice-i mesaisi olarak icadedilmişti.

Bu tezkereye nazaran mezunen *İzmir'e* gidebilecektim. İşin içinde bir yanlışlık olduğunun meydana çıkacağından emindim. Fakat o esnada *Selânik'de* Topçu Müfettişi bulunan *Şükrü Paşa'*⁶ nın gayet vatanperver bir zat olduğunu hikâye ediyorlardı. Kendisine bir mektup yazdım. Kendimi ve maksadımı az çok açıkca anlattım. Bu maksatların seri seurette yapılması Makedonya'ya gitmeme mütevakıftı. Kendi evsafı hakkında duyduğum şeyler doğru ise delâlet etmesini rica ettim. Doğrudan doğruya cevap vermedi. Fakat ne şekilde olursa olsun *Selânik'e* gidersem işi temin edeceğini bilvasıta bildirdi. Tezkereyi cebimize koyduk *Makedonya'ya* gitmek üzere hareket ettim. Fakat hareketi müteakip meselenin meydana çıkması ihtimaline karşı izimi kaybettirmek için evvelâ *Mısır'a*, sonra *Yunanistan'a* gittim. Şayet bir malûmat olursa oralardan geçerken *Yafa'dan* bildireceklerdi. Hiçbir şey yazmadılar. Mütenekkiren *Selânik'e* girdim. Bir gece *Şükrü Paşa'yı* gördüm, benimle temastan tevahhuş ediyordu. Ben ciddî bir nokta-i istinat bulamaksızın dört ay kadar *Selânik'de* kaldım. Bu esnada Mektep Müdürü *Tahir Bey*, Hoca *İsmail Efendi*,

⁶ Edirne Müdafii Şükrü Paşa (1857-1915).

Ömer Naci, Hüsrev Sami, Hakkı Baha gibi arkadaşlara maksadımı anlattım. Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini tesis ettim⁷.

Selânik'de bulunduğumu İstanbul haber alarak takibata başlamış. Oradan tekrar mütenekkiren Yafa'ya geldim. O zaman bir Akabe meselesi vardı. Kendimi derhal, hududa memur ettirdim. Arandığım zaman hudut üzerinde isbat-ı vücut ettim. Ceman iki buçuk, üç sene *Suriye*'de kalmıştım. Bu müddet zarfında her şey unutulmuştu. *Makedonya*'ya nakl için resmen müracaat ettim. Maksadıma nihayet vasil oldum, *Selânik*'e geldiğimde, bizim Hürriyet Cemiyetinin *Terakki ve İttihat* namını aldığını duydum. Doktor *Nazım Bey*, Paris'ten *Selânik*'e gelmiş :

“Terakki ve İttihat Cemiyetinin tarihte yeri var. O nam altında çalışılırsa daha iyi tesir eder” diye arkadaşları ikna etmiş, cemiyet o nam altında çalışmakta devam etti.”

Mustafa Kemal Paşa'nın bu beyanatının yayımından sonra basında bunu ne teyit, ne de tekzip eder bir yazı veya mütalea görülmedi. 1926 yılında yayımlanan “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi”ndeki, o zaman Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri bulunan rahmetli Tevfik Bıyıklıoğlu (1888 - 1961) tarafından hazırlanmış kendisi tarafından söylenmiş bulunan, “*Reisicumhur Hazretlerinin Terceme-i Halleri*”nde de bu husus kaydolundu⁸.

Türk Tarih Kurumu tarafından 1931 yılında yayımlanan dört ciltlik tarihin Osmanlı Tarihine tahsis olunan üçüncü cildinde II. Abdülhamid istibdadına karşı başlayan hürriyet mücadelelerinden bahsolunurken, cildin müsveddelerini hazırlayan rahmetli Profesör Yusuf Akçura, IV. ciltte Atatürk'ün biyografisinden bahseden kısımları hazırlayan rahmetli Doktor Reşit Galip ve Tevfik Bıyıklıoğlu da bu olaydan gereken şekilde bahsettiler⁹.

Bu konuda ilk hâtıranın Cumhuriyetin onuncu yılında İzmir'de, Atatürk'ün Hürriyet Cemiyetinin *Selânik* şubesini kuranlar arasında

⁷ Mukaddes Tabanca — Âfet, *Bellekten*, No. 3-4, s. 605-610, Vatan ve Hürriyet= İttihat ve Terakki, Hüsrev Sami Kızıdoğan, *Bellekten*, No. 3-4, s. 619-625. Ekim 1937; s. 50-51. (Bu yazıların ilki 19 Mart 1938 ve ikincisi 18. Mart 1938 tarihli *Ulus* gazetelerinde de yayımlanmıştır.)

⁸ s. 50-51.

⁹ *Tarih*, cilt III, s. 140-141; *Tarih*, cilt IV, s. 18-19, İstanbul 1931.

zikrettiği Hakkı Baha Pars'ın “*Kızım Vedideye*” başlığıyla yazdığı bir mektubta açıklandığını görmekteyiz¹⁰. Rahmetli Hakkı Baha'nın naklettiği bu hâtıraya göre, adı sarih olarak zikredilmemekle beraber, Mustafa Kemal, 29 Ekim 1907 (16 Teşrinievvel 1923) günü Selânik'te evlerinde yapılan bir toplantıya Terakki ve İttihat Cemiyetine yeni kaydolanlar hakkında tatbik olunan usule uygun olarak rehberiyle birlikte gelmiş ve hakkında merasim yapılmıştır¹¹. Bu hâtıraya göre, Mustafa Kemal Cemiyete, vazifesi Selânik'e resmen naklolunduğu 13 Ekim 1907'den sonra kabul edilmiş gösterilmektedir.

Bu hâtırının yazılmasından dört sene sonra, Türk Tarih Kurumu tarafından çıkarılmaya başlanan “*Bellekten*” için Atatürk bazı hâtıralarını Profesör Âfet İnan'a nakletmeye ve bunlar “*Atatürk'ü Dinlerken*” genel başlığı altında Bellekten'in ilk sayılarında yer alması başladı. Bunlardan “*Vatan ve Hürriyet*” başlıklı Şam'daki ilk teşebbüsü, “*Mukaddes Tabanca*” ise Selânik'teki şubenin kuruluşuna ait yemin törenini anlatıyor. Bu törende bizzat bulunmuş olan Eskişehir Milletvekili rahmetli Hüsrev Sami Kızıldoğan'ın “*Vatan ve Hürriyet = İttihat ve Terakki*” yazısı da kendisinin bu törene ait intibalarını naklediyordu.

Hüsrev Sami Bey, 1907 Martı sonlarında Paris'e kaçarak Selânik'ten ayrılmış bulunduğu için 1907 Ekim ayında Hakkı Baha Bey'in evinde yapılan bir törende bulunması bahis konusu olamayacağı ve Hakkı Baha Bey'in bu konuda bir zühule düşmüş bulunduğu görülüyordu. Belki de hatırladığı, Mustafa Kemal Beyin 13 Ekim 1907 tarihinde Selânik Üçüncü Ordu Erkâniharbiyesine tayin olunduktan sonra kendilerinin gizli çalışmalarına ilk katılışıdır.

Geçen sene bir tesadüfle İstanbul'da Sahafklar çarşısına düşen eski kitaplar arasında elime geçen “*Yeni Usul Talim-i Kıraat*”in beşinci cildinde yer alan makalede gördüğüm “Beşinci ordudan üçüncü orduya nakleden bir Erkân-ı Harb Zabiti Mekteb-i Tıbbiye'den tardedilmiş Şam'da ticaretle iştigale başlamış bir zat ile buluşarak bir “Hürriyet Cemiyeti” teşkiline karar verdiler. Bu cemiyete Selânik'te bir şube ihdasına çalıştılar. Hemen sınıf rüfe-

¹⁰ *Genç Şiirleri ve Gençlik Şiirleri*, Hakkı Baha Pars, s. 56-60, İzmir 1931.

¹¹ Bu merasim hakkında bilgi edinmek için bk. *İttihat ve Terakki Hâtıralarım*, Kâzım Nami Duru, s. 15, İstanbul 1957.

kasından bazı gençlerle, şimdi birer mevki-i mübeccel ihraz eden zevat-ı âliyeden bazılarıyla görüştü. Nihayet bir cemiyetin esasını kurdular. . .” şeklinde sıralanan satırlar, Hakkı Baha Bey’in hâtırasının uyandırdığı istifhamı çözmüş oldu. İttihat ve Terakki’nin sorumlu organları tarafından yazılan ve olayı, zamanında bir teyit hükmü taşıyan bu satırların ışığı altında, Atatürk’ün Şam’da bulunduğu sırada Selânik’e hangi tarihte gelmiş ve tekrar Şam’a dönmüş olduğunu, Selânik’te İttihat ve Terakki’ye esas teşkil eden ve on kişinin¹² gizlice anlaşılıp çalışmaya başlamasıyla gelişen “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti”nin hangi tarihte faaliyete başlamış bulunduğunu araştırmaya çalıştım.

Mustafa Kemal Bey, Şam’a ilk defa 11 Ocak 1905 tarihinde Kurmay Yüzbaşı olarak gitmiş ve staj için süvari alayına verilmiştir. Bu alay 11 Mart 1905’de Havran’daki Dürzî harekâtına karşı sevk olunmuştur. Dönüşte 4 nisan 1903 den beri Şam’da yerleşip ticaretle geçinmekte olan Tıbbiyeli Mustafa Bey’le (Cantekin 1878—1955) tanışıp anlaşmıştır. Bir senelik süvari stajı sırasında dolaştığı diğer garnizonlarda Yafa, Hayfa ve Kudüs’te teşkilâtı genişletmeye çalışmış ve en nihayet gizlice Selânik’e gitmek ve asıl oarada gayesine uygun bir arkadaş gurubıyla anlaşmak imkânını bulmuştur. Hakkında takibat başlayınca da Suriye’ye dönmeye muvaffak olmuş ve Akabe’deki harekât sahasında vazife alarak izini kaybetmiştir.

Akabe harekâtının 11 Aralık 1905 - 1 Ekim 1906 tarihleri arasında cereyan ettiği¹³ ve Genelkurmay Harb Tarihi Dairesi kayıtlarına göre Mustafa Kemal Bey’in 14 Kasım 1906’da topçu stajı yapmak üzere tekrar Şam’a döndüğü bilindiğine göre Mustafa Kemal’in, hiç değilse 1906 Ekiminden üç dört ay önce Selânik’te bulunmuş ve teşebbüsünü yapmış olması gerekmektedir. 27 Eylül 1907’de Doktor Nazım ile yapılan anlaşmaya kadar “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” adını muhafaza eden teşekkülün kuruluşu da katî bir gün söylenmemekle beraber Temmuz 1906 içindedir¹⁴. Bir

¹² Bk. aynı kitap, s. 13. Bu on kişiden biri olan ve Redif 42. alayın ikinci Gevgili taburu ikinci Doyran bölüğünde üsteğmen bulunan (*Selânik Vilâyeti Salnâmesi*, 19. defa, s. 182) Hakkı Baha Bey (1869-1942) Selânik Askerî Rüştiyesindeki öğretmenlik görevine 4 Mayıs 1906 tarihinde başlamış bulunuyordu.

¹³ *Akabe Meselesi*, Mirliva Rüştü, İstanbul 1326.

¹⁴ *İttihat ve Terakki Hâtıralarım*, Kâzım Nami Duru, s. 13.

arkadaşımın hususî kütüphanesinde gördüğüm ve sonradan bu on kişiye yine Eylül 1906 içinde katıldığı kendisi tarafından naklolunan Enver Paşa'nın bizzat kaleminden çıkmış hâtıratına bakılınca, 10 kişi arasındaki anlaşma, Mustafa Kemal'in teşebbüsünün bir devamı olduğunda hiç şüphe bulunmadığına göre, 1906 Temmuzundan daha önceki bir tarihte yapılmış olmak ve Mustafa Kemal'in de 1906 ilkbahar aylarında (muhtemelen Nisan-Mayıs) Selânik'e gelmiş olduğunu kabul etmek doğru olur düşüncesindeyim. Zaman seyri içinde olayın yeri az çok böylece belirdikten sonra, bu konuda yapılacak yeni incelemelerin gerçeği daha çok aydınlatacağı da şüp hesizdir.

Bununla beraber büyük Atatürk'ün henüz 25 yaşında bir genç Kurmay subay iken, memleketi hürriyete kavuşturmak yolundaki cesurane bir hareketinin tarihî yerini ve önemini belirtip hatırlatmaya vesile veren ve ayrıca o devir okul kitaplarında hakim olan eğitim anlayış ve düşünüşünü de belirten aşağıdaki makaleyi, bir tarih belgesi olarak değerlendirmiş olmayı da, o büyük insanın hâtırasına saygının gerektirdiği bir ödev bilmekteyim.

Yeni Usul Talim-i Kıraat'tan ¹⁵ :
(Beşinci kısım, s. 302-308)

OSMANLI İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ*

Size bu derste gayet mühim bir vaka-i tarihiyeden, milletimizin ullahv-i şanına ait bir meseleden bahis ile Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti muhteremesinin suret-i teşekkülüne ait bazı malûmatı müfide ita edeceğiz : Bundan yirmi bir yirmi iki sene evvel “İstanbul'da bazı hamiyetli gençler tarafından Osmanlı vatanını zulümden kurtarmak, hürriyet ve saadete nail etmek emel-i âliyesiyle “İttihat

¹⁵ Kitabın altıncı kısmının iç kapağı ile yazının Mustafa Kemal'den bahseden sahifesinin (s. 304) fotoğrafları yazıya eklidir. Kitap kabında görülen 1330 tarihi o zamanki geleneğe uygun olarak Hicridir, Rumisi 1328 (M. 1912) dir.

Kitabın yazarı, 28 Şubat 1881 de kurulmuş olup iptidai, rüşdî ve idadî sınıfları bulunan ve şimdi İstanbul'da Şişli Terakki Lisesinin esasını teşkil eden “Terakki Mektebi” adlı özel okulun Müdür Muavini, Tarih ve Türkçe öğretmeni olan zattır.

* 22 Ağustos 1908 de yapılan Paris anlaşmasından sonra Cemiyet “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” adını tekrar almıştır.

ve Terakki” namı ile bir cemiyet teşekkül etmişti. Bu gençler kendilerinden evvel gelen büyük fikirlerin edebiyat-ı ahraranesiyle gözleri açılmış, Garp âsar-ı inkılâbiyesini okuyarak fikirleri parlamış olduğu için yaşadıkları şerait-i elîme-i istibdadiyeden hem kendilerini, hem milletlerini kurtarmak azminde bulundular. Vaktiyle teşekkül eden Yeni Osmanlılar Cemiyetinin, Mithat Paşa, Kemal Bey ve onlara peyrev olan eazım-ı erbab-ı hamiyetin menakıb-ı fedakâraneleri, bu gençlere kuvvet-i kalp vermiş idi. Lâkin —istibdadını sayesinde saltanat sürdüğü millete tercih eden— Abdülhamid’in şedaid-i zulmü altında binlerce kurban vermekten başka bir şeye nail olamamışlardı. Her gün adetleri artan bu mücahidin-i hürriyetten birçoğu deniz diplerine gönderilmiş, rutubetli zindanlarda mahvedilmiş, en çok kısmı da ateşli çöllerin susuz kumları arasına nefyedilmişti. Bu menfilardan bazı bahtiyarlar nice bin mihnet ve meşakkati ihtiyar ederek Avrupa’nın sine-i hürriyetine atılabilmişlerdi. Sonra bunlara İstanbul’un muhit-i mukassi-i i’tisafında yaşayamıyan bazı hamiyetkâran da iştirak etti. Artık bunlar bütün gayretlerini neşriyata hasretmişlerdi. Efkâr-ı Osmaniyeyi hazırlamak, uyandırmak için İsviçre’de, Fransa’da, İngiltere’de, Mısır’da birçok gazeteler, risaleler tabediliyor, pek büyük müşkülât ile dahil-i vatana gönderilebiliyordu. Fakat karşılarındaki heykel-i istibdat, bu tevessüat-ı ahraraneyi boğmak için tezyid-i mezalimden geri kalmıyordu. Avrupa’dakilerden bazıları aldıkları terbiye-i fikriyenin noksan olmasından naşi ne elîm mahrumiyetlere tahammül edebildiler, ne de Abdülhamid’in mevaid-i kâzibesine mukavemet eylediler. Kendilerinden büyük işler memûl iken, İstanbul’a avdetle zir-i pay-ı zalime vaz-ı cebin-i memlûkiyet ettiler. Bu hal dahil-i vatanda henüz uyanmaya başlıyan erbab-ı sâye fütur verdi. Bir yerde toplu olanlar zaten şüpheye uğradıkça çil yavrusu gibi dağıldıklarından bittabi kuvvetleri de inkısam etti. Ancak bundan yalnız bir fayda husule geldi ki —esas itibariyle ehemmiyetlisi idi— o da azminde sabit kalan erbab-ı şebabın her gittikleri yerde fikirlerini, maksatlarını telkih edebildikleri birer muhit-i müstait bulabilmeleri idi. Vatanın her tarafında perverşiyab olma başlıyan bu efkâr-ı ahrarane eshabı birbirinden bihaber bulunuyorlardı. Tevhid-i mesai edemedikleri için muvaffakiyetlerinden de emin olamıyorlardı.

Beşinci Ordudan Üçüncü Orduya nakleden bir Erkân-ı Harb zâbiti, Mekteb-i Tıbbiye’den tardedilmiş Şam’da ticaretle iştigale

başlamış bir zat ile buluşarak bir “Hürriyet Cemiyeti” teşkiline karar verdiler. Bu cemiyete Selânik’te bir şube ihdasına çalıştılar. Hemen sınıf rüfekasından bazı gençlerle; şimdi birer mevki-i mübeccel ihraz eden zevat-ı âliyeden bazılarıyla görüştü, nihayet bir cemiyetin esasını kurdular. Şu kadar ki o vakit ittihaz olunan tarikin neticepezir-i muvaffakiyet olması meşkûk idi. Binaenaleyh bu cemiyet ittisaa muvaffak olamaksızın hal-i rüseyimde kaldı. Aradan bir hayli müddet daha geçti. “Makedonya Meselesi” alevlenmiş, devletlerin müdahalesi memleketimizi müşkül bir hale koymuştu. *Mürzsteg Programı** erbab-ı hamiyeti ciddiyetle çalışmaya sevketti. Bunun üzerine eski “Hürriyet Cemiyeti” âzasından on zat birer suretle tanışarak görüşerek esas bir teşkilât yapmaya karar verdiler. Uzun uzun münakaşalardan sonra merkez-i umumi Selânik’te olmak üzere “Osmanlı, Hürriyet Cemiyeti”ni büsbütün yeni bir tarzda vücade getirdiler. Cemiyetin müessisleri hakiki bir *İhtilâl Komitesi* suretinde hareket etmeyi münasip gördüler. Bu kuvvet tezayüt edinceye kadar her türlü teşebbüsatta gayet hafî kalmayı iltizam ettiler. “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” yavaş yavaş efradını tezyide başladı. Efradın hiçbiri diğerini tanımıyordu. Bu cemiyetin kuvveti Avrupa’daki İttihat ve Terakki Cemiyetinin sebatkâr âzaları tarafından bilvasıta haber alındı. Fedakâr âzadan biri Selânik’e gönderildi. Bu zatın teklifi üzerine iki cemiyet anlaştı menfaat-i vatan ittihatından olduğundan birleştiler, işte 1322 senesi nihayetlerine doğru “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” merkez-i umumi-i dahilisi Selânik’te olmak üzere “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”ne inkılâp etti**. Bundan sonra cemiyet vilâyatta husule getirdiği şubelerin mesai-i müşterekeleriyle fevkalâde bir surette kuvvetlenmiye, çalışmaya başladı. Kuvvet arttıkça mevcudiyeti mahsus oluyordu. *Reval Mülâkatı**** cemiyetin mesaisine başka bir kuvvet verdi. Şimdi artık zulme karşı geliyordu açıktan açığa ilân-ı muhasama lâzım geliyordu. Zaman öyle bir kabiliyet bahşediyordu ki bundan istifade etmemek azîm bir hâta olacaktı. İlk işaret-i muhasama Selânik’ten verildi. Bir kahramanı

* Makedonya ıslahatı için Avusturya ve Rusya tarafından hazırlanan ve öteki büyük devletlerce de onaylanarak Osmanlı devletine tebliğ edilen 9 Ekim 1903 tarihli program. (*F. R. Unat*).

** İki cemiyetin arasındaki anlaşmanın 27 Eylül 1907 tarihinde imzalandığı kesin olarak bilindiğine göre, 1322 (1906) tarihi yanlıştır (*F. R. Unat*).

*** 9 Haziran 1908

hürriyet ve hamiyet merkez kumandanı Nazımı herkesin Beyaz Kule bahçesinde bir musiki-i ahenktar dinlediği bir eğlence gecesi kendi hanesinde yaralandı. Ondan sonra vekayi birbirini vely etti.

Bir gün *Niyazinin* hurucu mahafil-i Hamidiye'de bir bomba gibi patladı. Onu *Eyüp Sabri* takip etti. Selânik'ten bir sır gibi birden bire kaybolan *Enver* birkaç gün sonra Tikveş dağlarından tehditname gönderiyordu. Yıldız şaşırılmış, ne olacağını bilmiyordu, kuduruyordu. En güvendiği *Şemsi Paşa* da kendisini Manastır'da bekliyen kaderine kavuşmuş idi. Artık her taraftan "İttihat ve Terakki Cemiyeti"nin vesait-i icraiyesi, depboylardan aldıkları silâhlarla dağlara çıkıyorlardı. Anadolu'dan üzerlerine gönderilen gazanferler Abdülhamid'in son ümitlerini de bütün bütün münkesir ettiler. Bu vekayi o kadar çok ve o kadar seri bir surette birbirini vely ediyordu ki tâyin-i mahiyeti kabil değildi.

Bu hâdisatı bütün ananatiyle yaşayanlar bile hafızalarını yoklayıp da bir yere cemedemezler. Nihayet bir gün (1324 sene-i maliyesi Temmuzunun onuncu perşembe günü *) —Ey, büyük gün. Seni unutmak mümkün müdür acaba?— her taraftan Yıldız'a telgraflar, emirler yağmaya başladı. Milletın Kanunu Esasiye intizar ettiği bildirildi. İstanbul halkının hiçbir şeyden haberdar olamadığı o gün, Yıldız Kanunu Esasinin ilânına —bilmecburiye— karar verdi.

İşte "İttihat ve Terakki" cemiyet-i mübeccelesinin ilk vazife-i muazzaması bu suretle müntic-i muvaffakiyet olmuştu. Nusretullah cemiyetle beraberdi. Unutmıyalım ki her türlü menfaat-i hasiseyi istihkar eden bu cemiyet her vakit Nusret-i İlâhiyeye mazhardır. Onu sevelim, daima tebcil ve takdîs edelim.

Şu okuduğunuz ders "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" hakkında size bir fikr-i icmalî vermiştir. Cemiyetin icraat-ı hasenesi, inkılâbın suret-i zuhuru, 31 Mart vak'ası, İstanbul'un Hareket Ordusu tarafından suret-i zaptı, Abdülhamid'in hal'i, ilk Hürriyet Padişahı Sultan Mehmet Han-ı Hamis Hazretlerinin hakikî bir millet babası mevkiini işgal buyurması gibi vekayi ile onu takip eden ahval ve vukuatı daha ileri sınıflarda "Tarih-i İnkılâb-ı Osmanî" dersinde mükemmelen muhakematıyla beraber göreceksiniz.

Şimdi bu dersten alacağımız netice şudur : Bir milletın hürriyeti verilmez alınır. Erbab-ı hamiyet ve fedakâran-ı hürriyet daima sayan-ı takdîs ve tebcildir. Milletini seven Padişah-ı âzamımız milletın sertac-ı ibtihacıdır.

* 23 Temmuz 1908.

